Masarykův vídeňský životopisec

Helena Pavlincová
Brno
helpav48@gmail.com

Úvodem

V letošním roce uplynulo 140 let od narození PhDr. Jaromíra Doležala (1883–1965), pamětníka a očitého svědka důležitých událostí Masarykova života. Charakteristika životopisce, uvedená v názvu tohoto příspěvku, však ani zdaleka nevystihuje jeho osobnost v plné profesní a zájmové košatosti, přestože právě na tuto stránku je zde předkládaná stať zacílena. Celistvý portrét této výjimečné, byť dosud poněkud opomíjené postavy nejen prvorepublikového Československa by však neměl odhlédnout od skutečnosti, že Doležal nebyl jen znalec Masarykova života a díla, ale též spiritus agens předválečné českovídeňské menšiny, znalec slovanských jazyků-slavista, překladatel, literární a kulturní historik, spisovatel, novinář a diplomat.

Jaromír Doležal se narodil 17. srpna 1883 v Hostákově u Třebíče jako nejstarší syn řídicího učitele tamější jednotřídky Cyrila Doležala (1852–1943) a jeho manželky Kateřiny, rozené Všetečkové (1857–1940). Po šesti letech, v roce 1889, se intelektuálně zaměřená rodina stěhovala na otcovo nové učitelské místo, na jednotřídní vesnickou školu v obci Pyšel, kde Jaromír spolu se svými čtyřmi sourozenci prožil šťastné dětství a první školní léta. Pokračoval pak ve studiu na pelhřimovském gymnáziu a po maturitě (1903) na české Karlo-Ferdinandově univerzitě, kde si zapisoval klasickou filologii. V Praze poprvé slyšel přednášet profesora Masaryka, který nedlouho předtím přestál bouřlivé protesty studentů a veřejnosti kvůli svým názorům na antisemitské pověry a Hilsnerovo odsouzení, nepodložené důkazy. Doležala uhranul jeho živý, podnětný výklad, aktuální domýšlení filosofických problémů a osobnostní charisma učitele, který své studenty nejen učil, ale také vedl, motivoval k samostatnému myšlení a k nalezení vlastních životních cílů. Tento niterný prožitek nasměroval Doležala k tomu, aby nadále sledoval běh Masarykova života, jeho inspirující činy a myšlení a stal se natrvalo jeho ctitelem a oddaným stoupencem.

Na studiích ve Vídni

Z existenčních důvodů odešel Doležal po půl roce z Prahy do Vídně, získav na ministerstvu obchodu místo účetního praktikanta a později asistenta v tamní knihovně. Současně začal (od ledna 1904) na vídeňské univerzitě studovat filosofii a srovnávací slavistiku u slovanského polyhistora Vatroslava Jagiće, Konstantina Jirečka, Václava Vondráka, Milana Rešetara, Josefa Karáska a dalších. Léta strávená v hlavním městě monarchie měla pro jeho osobní a profesní zrání určující význam. Zapojil se do kulturněpolitického, především literárního života, pohroužil se do slovanských věd, hlavně rusistiky, překládal a angažovanými příspěvky – pod literárním pseudonymem Jaromír Kirillovič Pojezdný – se podílel na práci pro slovanskou, zejména českou menšinu. Byl činný v Akademickém spolku českých studentů, v Karáskově všeslovanském kroužku „ljubitelej russkogo jazyka" a také v československém kroužku u Pojezdných, kde se pravidelně scházela česká a slovanská mládež, literáti, umělci a žurnalisté (Josef Svatopluk Machar, Ivan Olbracht, Helena Malířová, Emil Saudek, Hugo Sonnenschein, Miloslav Hýsek a další), jež pojilo mnoho společných zájmů, hlavně literárních a veřejných.

Vídeňská léta Jaromíra Doležala se zároveň nesla ve znamení hlubšího poznávání Masarykova života a jeho politických názorů. Ač sám nestraník, Doležal často chodíval do parlamentu, zvláště když od svého přítele, vídeňského zpravodaje *Času* a *Naší doby* Bedřicha Hlaváče,[1] věděl, že se ke slovu dostane poslanec Masaryk a mladočeští řečníci.[2] Tříbil tak své politické postoje a češství. Později se k těmto a dalším nevšedním zážitkům svého života rád navracel a zaznamenával je: „To býval vždycky velký den sněmovny, jako když bývaly ohlášeny řeči Pacákovy nebo Kramářovy či Stránského. To byli opravdoví řečníci, nikoliv čtenáři napsaných slov. Proto strhovali a plnili sněmovnu, budili ohlas, souhlas i odpor protivníků. Masarykovi odporovali jenom duchové nižší, jako křesťanský sociál Bielohlawek nebo šlechtický paňáca Adalbert Sternberg, jenž potom pokorně přišel Masaryka odprosit.

Poslanec Masaryk nekřičel, mluvil stále vážně, až monotónně, ale zato přinášel tak pádné argumenty, že otřásly ministerskými křesly. Tak zahájil v parlamentě a v delegacích též velký boj svůj proti všemocnému ministru zahraničních věcí a císařského domu, hraběti Lexovi z Aehrenthalů, když

1 Bedřich Hlaváč (1868–1936) se ve svých pamětech zmínil, že „Doležal býval výpomocnou silou pro nás všechny. V létě, když byl čas dovolené, redaktor Doležal telefonovával skoro všem českým listům…". Hlaváč, B., *Vídeňské vzpomínky*. Ed. V. Doubek. Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny 2021, s. 89. – Po Hlaváčově úmrtí připsal Doležal svému příteli a „nejlepšímu žurnalistovi před světovou válkou" článek plný nejvyššího uznání. (Doležal, J., O Bedřichu Hlaváčovi. *Čin. List pro kulturní a veřejné otázky*, VIII, 5. 11. 1936, č. 23, s. 356–357.)

2 Masaryk byl v roce 1907 a znovu roku 1911 zvolen poslancem Říšské rady za Českou stranu pokrokovou (realistickou). Srov. Masaryk, T. G., Parlamentní projevy 1907–1914. In: *Spisy T. G. Masaryka*. Sv. 29. Eds. V. Doubek – Z. Kárník – M. Kučera. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2002.

zjistil, že se jeho úředníci dopouštějí podvodů a chtějí záměrně škodit Jihoslovanům. Tehdy neváhal poslanec Masaryk postavit se i jako svědek před soud, když srbsko-hrvatská koalice žalovala rakouského oficiálního historika Friedjunga a spor s pomocí Masarykovou vyhrála. I tehdy jsem chodíval do ponuré, velké jednací síně krajského trestního soudu na začátku Alser Straße, kde zasedala porota před vánočními svátky 1909."[3]

Univerzitní studia, během kterých Doležal ovládl (kromě němčiny) ruštinu, polštinu a srbochorvatštinu, završil v roce 1908. Nedlouho poté se mu naskytla příležitost poznat Masaryka osobně. Když jako tlumočník provázel v srpnu 1909 ruského generála V. M. Volodimirova[4] na cestě po Dalmácii a Černé Hoře, setkali se vzácnou náhodou ve Splitu s profesorem Masarykem, který byl všude srdečně vítán jako zachránce Jihoslovanů, nevinně obžalovaných z velezrady, a lodí pak společně pluli do Dubrovníku.[5] Doležal na tuto cestu později s radostí vzpomínal, třebaže při ní trpěl mořskou nemocí a následně měl kvůli kontaktům s „panslavistickým agitátorem" Volodimirovem a poslancem Masarykem, kritikem vnitřní a zahraniční politiky říše, velké nepříjemnosti: „Tehdy mi bylo v noční bouři hrozně zle. Hlavu skloněnu na bezvládných pažích čekal jsem to nejhorší, když tu cítím na rameni měkkou ruku profesora Masaryka, který také přechodil noc na palubě a chtěl potěšit nešťastného poutníka. ‚To nic, to přejde, jen jak vystoupíme v Gruži na břeh.' Zdvihl jsem hlavu – ale svěsil ji pak ještě nejednou, když po návratu z této cesty do vídeňského úřadu přišlo vyšetřování a trest, jejž pomohl zmírnit zas jen Masarykův redaktor Hlaváč."[6]

Doležal byl napříště sledován rakouskými úřady, brzděn v platovém postupu, na začátku války vězněn[7] a poté nucen až do rozpadu impéria sloužit v rakousko-uherské armádě jako úředník v centrální evidenci zajatců. Šikana a neustálé potíže však ustupovaly do pozadí při prožívání štěstí v osobním životě. Ve Vídni v březnu 1915 uzavřel manželství s Miladou, rozenou Doležalovou (1882–1958), jež bylo obdařeno narozením dvou dcer, Jarmily (1915–2014) a Zorky (1920–2001).

3 Z nepublikovaných pamětí J. Doležala. O vystoupení hraběte Vojtěcha Šternberga proti Masarykovi a jeho následné omluvě píše Bedřich Hlaváč ve svých *Vídeňských vzpomínkách* (c.d., s. 66–67).

4 Vladimir Michajlovič Volodimirov (1840–1910), profesor na vojensko-právní akademii v Petrohradě a poslanec ruské dumy, se zapojoval do snah o slovanské sblížení v Rusku, Polsku a mezi slovanskými Rakušany. Byl hostem Pátého všesokolského sletu v Praze v roce 1907 a o rok později účastníkem I. přípravného Slovanského sjezdu v Praze, organizovaného Karlem Kramářem ve dnech 12. – 17. července 1908. Viz *Jednání I. přípravného Slovanského sjezdu v Praze 1908*. Praha, Národní rada česká – Bursík a Kohout [distributor], 1910.

5 Okolnosti dalmatské cesty popsal Doležal v podčárníku „Masaryk v Dalmacii a na Černé Hoře roku 1909", jenž vyšel v den Masarykových osmdesátých narozenin, 7. 3. 1930, v pražském vydání *Českého slova* na s. 13.

6 Z nepublikovaných pamětí J. Doležala.

7 Pojezdný, J. K., Na počátku: moje věznění za první světové války. In: *Z doby persekucí a kriminálů. Vzpomínky českých novinářů a literátů*. Ed. V. Červinka. Praha, B. Kočí 1920, s. 217–235.

Ve službách republiky

Po rozpadu Rakousko-Uherska a vzniku Československa uplatnil Jaromír Doležal, čerstvě promovaný doktor filosofie (PhDr. 1919, rigorózum ze slavistiky), své schopnosti a zkušenosti v práci pro československé Ministerstvo zahraničních věcí. Působil do konce roku 1928 jako legační tajemník a posléze konzul ve Vídni (roku 1923 krátce ve Splitu), od ledna 1929 do roku 1939 jako vrchní odborový rada ministerstva zahraničí v Praze a v letech 1931–1934 opět jako konzul v Poznani. Z titulu svých funkcí navštívil v průběhu dvaceti let na delší či kratší dobu řadu dalších zemí a měst: Berlín, Varšavu, Gdaňsk, Moskvu, Lvov, Budapešť, Záhřeb, Sarajevo, Cetyni, Benátky, Řím, Neapol, Paříž. Neustále přitom pozorně sledoval a v tisku glosoval kulturní a společenské dění a také se s neumdlévající chutí pouštěl do pátrání po původních tiscích, archivních dokumentech a listinách, majících vztah k Masarykovi,[8] i do vlastní literární tvorby.

Nezapomenutelné byly pro Doležala všechny pečlivě zaznamenávané kontakty a osobní setkávání s prezidentem Masarykem: „Když slavila s Masarykem už větší část národa jeho šedesátiny, odvážil jsem se mu také popřát a obdržel jsem pak od něj první list, v němž vedle poděkování byl i příslib, že přijal nabídnutý článek pro *Naši dobu*, když v něm něco opravím.

Ve Vídni přednášel někdy jako poslanec našim dělníkům a co profesor býval zván k účasti na kongresech, mluvil o Tolstém v Uranii [22. 12. 1910], tož se naskytla příležitost ho slyšet a cítit, jak se blíží světová bouře, k níž se poslanec i profesor náležitě připravil – až se z ní vrátil jako prezident nové republiky.“[9]

Trvalé dojmy si Jaromír Doležal odnášel už ze své první audience na Hradě, na niž byl pozván 9. července 1919. Byl tehdy jedním z delegátů vídeňského Akademického spolku, kteří Masarykovi, svému čestnému členovi a bývalému předsedovi, přinášeli darem stříbrnou plaketu s jeho portrétem, pořízenou na paměť svého padesátiletého trvání.[10] V tom čase Doležal dokončoval svou první biografii o Masarykovi a po oficiální audienci, která probíhala ve velmi přátelském ovzduší a vzpomínání, byl pozván na odpoledne téhož

8 „… nyní každý jeho krok z těch asi dvaceti pěti let jeho pobytu ve Vídni byl vzácnější, hlásilo se více a více současníků, kteří chtěli nyní o slavném spolužáku vykládat. Ba otevíraly se nyní ochotněji i úřady a vydávaly akta, týkající se studenta, docenta, profesora i poslance, až o ně projevil zájem i sám pan prezident.“ Z nepublikovaných pamětí J. Doležala.

9 Tamtéž.

10 Tvůrcem plakety byl akademický sochař a rytec Jan Čejka (1878–1925). – Průběh dopolední audience na Hradě a soukromého přijetí na zámku v Kolodějích zachytil J. Doležal v článku: Pojezdný, J. K., Jak jsme předávali jubilejní plaketu. In: *Masarykův almanach*. Ed. C. V. Altmann et al. Vídeň, Akademický spolek 1925, s. 56–64. Almanach byl vydán k poctě Masarykových pětasedmdesátin a k padesátému výročí dne, kdy se stal starostou spolku.

dne do prezidentova letního sídla na zámku v Kolodějích k hovoru o některých životopisných podrobnostech. Na toto setkání vzpomínal později takto: „Paní Olga Revilliodová připravila tehdy, když bylo slyšení ukončeno, svačinu, a tak milý rozhovor pokračoval pak ještě při číšce čaje v ovzduší, na něž nelze nikdy zapomenout.“[11]

Další památná audience se uskutečnila až po několika letech, dne 23. ledna 1930, v pražské knihovně. To byl Doležal zabrán do práce na knize *Masaryk osmdesátiletý*, která posléze vyšla k poctě Masarykova jubilea: „Audience měla být jen formální, ale protáhla se zase na hodinový rozhovor o všem, co kdysi bylo. Ani na dalmatskou cestu pan prezident nezapomněl. I o moji rodinu se zajímal a byl tak neskonale mile lidský, že nová knížka o něm rostla pod tím dojmem nadšení. Když jsem si ji dovolil v následujícím roce jemu věnovat, přišel další vlastnoruční dopis z Lán 1. listopadu 1931, když mi byl předtím podepsal poslední konzultský patent pro Polsko. Zase k díku připojil, jak si při prohlížení knihy ‚vzpomněl na Dalmácii, jak jsme tam byli spolu…‘ Děkoval srdečně za ‚tolik pozornosti, kterou mu věnuji‘, ale dodal varovně: ‚Není ten můj obraz příliš bílý v bílé? Věděl bych o sobě všelico, co by přidalo několik barev jiných, také něco černé.‘ Ale taková výtka nebolela. Spíše podnítila k ještě větší píli a práci.“[12]

Následné setkání s prezidentem Masarykem bylo však zároveň už smutným rozloučením. Jaromír Doležal mu naposledy stanul tváří v tvář a pozdravil se s ním v lánském parku tři měsíce před jeho skonem: „Do Lán jsme v pozdější době dojížděli jenom s dětmi, ze zdálky se podívat na v parku odpočívajícího stařičkého prezidenta, nebo s výpravami občanů, kteří se spokojili také jen vděčným pohledem z dálky. Až jsme dne 17. června 1937 viděli našeho prezidenta naposled živého, když jsme do Lán provázeli se ženou manželský pár jednoho srbského žurnalisty. Tento usiloval o sebekratší slyšení, které zařídil sám vyslanec Jan Masaryk, který tehdy na vyjížďce provázel svého již churavého otce. Zastavil se s jeho kočárem před zámkem a pozval návštěvníky blíž. Trochu smělý Srb se dokonce usadil v kočáře vedle pana prezidenta na místo synovo. Já jsem v rozpacích zůstal před vozem a podávanou ruku našeho prvního prezidenta, jenž už těžko mluvil, jsem v pokorné vděčnosti beze slov políbil. Bylo to naposledy.

Potom už jsme mohli jen doprovodit studenou ruku a bezduché tělo na té poslední cestě z Prahy do Lán a na lánský hřbitůvek ke hrobce, kde bylo uloženo vedle paní Masarykové. To byla nejsmutnější cesta dosavadního mého života.“[13]

11 Z nepublikovaných pamětí J. Doležala. – Masarykova dcera Olga se za švýcarského lékaře Henriho Revillioda provdala až 10. prosince 1920.

12 Z nepublikovaných pamětí J. Doležala.

13 Tamtéž.

Doležal patřil k „vyvoleným“ osobnostem, které rakev s prezidentem doprovázely k hrobu. Až po dlouhých deseti letech se k této dojemné události dokázal v myšlenkách vrátit a zachytit ji v článku „Pohřeb T. G. Masaryka“, počínajícím smutečním pozváním Jana Masaryka do zvláštního vlaku a pokračujícím přes obřad až po rozloučení na hřbitově.[14]

Literární historik a slavista

Po zániku Masarykovy republiky a okupaci Československa odešel Jaromír Doležal roku 1939 na vlastní žádost do předčasného důchodu a věnoval se výhradně literatuře. Už v mládí jako student příležitostně publikoval a jeho literární talent postupně vyzrával a rozvíjel se do velké tematické šíře a žánrové různorodosti. Byl bystrý pozorovatel veškerého dění a zároveň vynikající a pohotový stylista s citem pro širší společenské i politické souvislosti a jemné detaily. Psal poutavě a kultivovanou češtinou, a nadto byl velice pilný. V denním tisku, časopisech a sbornících[15] uveřejňoval články, drobnější i rozsáhlejší literárněhistorické studie, povídky, fejetony a výstižné referáty o literatuře a jejích pěstitelích, o divadle, hercích, vídeňských výstavách, výtvarných a hudebních umělcích, o svých cestách a loveckých zážitcích. Životopisně ho upoutali například Bedřich Smetana, Oskar Nedbal, Jaromír John, Vilém Mrštík a Eliška Krásnohorská, po úmrtí Heleny Malířové, Josefa Svatopluka Machara a Ivana Olbrachta vzpomněl na své někdejší vídeňské přátele fejetony „Odcházejí“. V časopise *Svět Sovětů* (1953) zase v řadě příspěvků líčil cesty českých vědců a spisovatelů do Ruska (Josef Dobrovský, Karel Havlíček Borovský, Svatopluk Čech, Julius Zeyer, Antal Stašek, malíř Ludvík Kuba) či pobyt Petra Iljiče Čajkovského v Praze.

S pocitem vděčnosti se J. Doležal rozepsal o svém vídeňském profesoru Vatroslavu Jagićovi (1838–1923). Poprvé chorvatského slavistu uctil zdravicí k jeho osmdesátinám a po letech, kdy k 110. výročí jeho narození uspořádala pražská akademická obec na Karlově univerzitě Jagićův večer, pietně zavzpomínal na jeho slovanský seminář, v němž vznikala mnohá přátelství mezi ostatními Slovany, a na seminární besedy, jež „se odbývaly po dvou hodinách každou středu a sobotu a nebývaly nikdy nikým, kdo jen mohl, vynechávány, protože si nikdo nechtěl dát ujít požitek slyšet výklady stařičkého patriarchy slavistiky, maličkého sice postavou, ale velikého duchem.

14 Doležal, J., Pohřeb T. G. Masaryka. *Sociologická revue*, XIII, 1947, č. 3, s. 150–153.

15 J. Doležal psal do *Vídeňského deníku*, listu českovídeňské menšiny (1907–1937, 194 příspěvků), do vídeňských sociálně demokratických *Dělnických listů* a *Besídky Dělnických listů* (1909–1925, do roku 1916 redigovaných Ivanem Olbrachtem), do brněnských *Lidových novin* (1909–1947, celkem 170x), *Lidové demokracie* (1947–1959, 110x), *Národního osvobození* (1936, 1947–1948), *Českého*, resp. *Svobodného slova* (1940–1963, 82x), *Práce* (1947–1959, 53x) a mnoha dalších tiskovin. Po roce 1919 používal literární pseudonym již jen výjimečně.

Také jsem po několik let patřil mezi ně…“ Doležal se s Jagićem více sblížil za první světové války, v posledních letech jeho vídeňského života, a byl jedním z posledních, kdo se s ním mohl v nemocnici za všechny jeho žáky rozloučit.[16]

V monografii o slavistovi a kulturním historikovi Josefu Karáskovi (1868–--1916)[17] oživil Doležal barvitý obraz předválečné vídeňskočeské a vídeňsko-slovanské pospolitosti. Na několika místech tu píše o J. K. Pojezdném (svém *alter ego*), Karáskově pomocníkovi ve všech jeho slovanských aktivitách, na cestách do Lužice a na Balkán, ve spolkovém životě, v pořádání literárních večerů, v redigování slovanské rubriky *Moravsko-slezské revue* (1907–1910 pod redakcí bratří Mrštíků) a získávání nových přispěvatelů ze slovanských národů, aniž by tyto osobní pasáže vyznívaly okázale.[18] A protože k vídeňskému životu v té době neodmyslitelně patřil také Masaryk, objevuje se v knize párkrát rovněž jeho jméno, zejména v kontextu jeho korespondenčního přátelství se Zdenkou Šemberovou (1841–1912), dcerou profesora češtiny na vídeňské univerzitě. Je proto nabíledni, že četné organizační, publicistické a též překladatelské aktivity zajistily Doležalovi místo v dějinách české slavistiky, jak to ostatně naznačil uznalý článek, uveřejněný u příležitosti jeho pětašedesátin ve sborníku *Slovanský přehled*.[19]

Z uvedeného, nutně zkráceného náčrtu vyplývá, že Doležal-Pojezdný žil ve Vídni rušným společenským životem, obohaceným přátelskými a pracovními kontakty s mnoha intelektuály. Trvalou literárněhistorickou hodnotu má pozoruhodný archivní soubor korespondence, již Doležal v průběhu svého aktivního života, v letech 1906–1964, obdržel.[20] Mezi četnější pisatele patřili například ruský spisovatel Ivan Fedorovič Naživin, jehož dílo Doležal překládal, Josef Karásek, Albert Pražák, Jaromír Tomeček, Vasil K. Škrach, Josef Svatopluk Machar, Bohumil Markalous, Jaroslav Kvapil, Žofie Pohorecká, Oldra Sedlmayerová, František Tichý, Joža Úprka, Arne Novák, Zdeněk Nejedlý, Fedor Soldan a mnozí další. K přátelům nejvěrnějším počítal Doležal bezpochyby spisovatele a básníka Jakuba Demla.

16 Pojezdný, J. K., *K osmdesátinám dra Vatroslava Jagiće*. Vídeň – Praha, nákl. vlast. 1918. 16 s.; týž, Vzpomínky na prof. Vatroslava Jagiće (*Lidová demokracie*, IV, 18. 11. 1948, s. 3–4); týž, Jagićův večer (*Lidová demokracie*, IV, 23. 11. 1948, 5. vydání, s. 4, pod šifrou jkp).

17 Doležal, J. K., *Dr. Josef Karásek. Kus života z české Vídně*. Vídeň, Ant. Machát a spol. 1926.

18 Slavistické aktivity Jaromíra Doležala v předválečné rakouskouherské Vídni připomněl Marcel Černý v disertační práci *Osobnost Josefa Karáska (1868–1916) v souvislostech české slavistiky a české literární Vídně*. Vedoucí práce Z. Hauptová. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav slavistických a východoevropských studií 2007.

19 Cháb, V., Slavista Jaromír Kirillovič Pojezdný – dr. Jaromír Doležal. *Slovanský přehled*, 34, 1948, č. 7–8, s. 464–467.

20 Korespondence je dnes uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, soupis pořídila M. Kyralová: *Jaromír Doležal (pseud. J. K. Pojezdný), 1883–1965*. Praha, Literární archiv Památníku národního písemnictví 1968 (Literární pozůstalost č. 115 a).

V jeho soukromé bibliografii, která čítá několik tisíc položek, upoutávají pozornost vedle vlastních příspěvků překlady ze slovanských jazyků, ze srbštiny, polštiny a klasické i novodobé ruské literatury, často doprovázené většími literárněhistorickými studiemi, i separátně tištěnými.[21] Doležal sám byl velký milovník přírody, a tak pro dětské čtenáře, ale nejen pro ně, přeložil několik knih polského přírodovědce a fotografa Włodzimierza Puchalského (1909–1979).[22] Byly to knihy o přírodě a dobrodružných výpravách za pozorováním zvěře a vodního ptactva, které na přelomu 50. a 60. let minulého století zajisté s potěšením četli také jeho vnuci a vnučky. Jistě i na ně myslel, když si na tzv. zaslouženém odpočinku, jak se říká, našel čas na sepsání svých vzpomínek, jež jsou objevnou a poutavou četbou. Bohužel ke škodě naší paměti zůstávají dodnes jen v rukopise.

Masarykovský badatel

Masarykologové zpravidla zapomínají, že badatelské zájmy Jaromíra Doležala zasahovaly i do dalších oblastí vědy a kultury, a slavisté si na oplátku jen okrajově připomínají jeho práce o Masarykovi. Skutečností však zůstává, že jeho jméno nacházíme nejčastěji mezi třemi nejranějšími Masarykovými životopisci, k nimž vedle něj patří Jan Herben (1857–1936) a Zdeněk Nejedlý (1878–1962).

Jan Herben, žurnalista a redaktor *Času*, který dobře poznal Masarykovo pražské období a od poloviny osmdesátých let 19. století s ním úzce spolupracoval, mohl čerpat z vlastní autopsie, postřehů a názorů. Do vzpomínkové knihy *Deset let proti proudu* už roku 1898 vložil mnoho ze svých zkušeností, které u příležitosti Masarykových šedesátin zúročil ve stostránkové studii *T. G. Masaryk. Nástin životopisný* (1910).[23]

21 Výběrově: Pod pseudonymem J. K. Pojezdný přeložil Doležal z díla srbského spisovatele Svetozara Ćoroviće povídkové cykly *Ve chvílích klidu* (Praha, nákl. vlast., vydal J. Otto 1911. 131 s.) a *O lásce a životě v Hercegovině* (Praha, nákl. vlast., vydal J. Otto 1912. 147 s.); z polštiny drama polské spisovatelky Gabriely Zapolské *Morálka paní Dulské* (Praha, J. Otto 1910. 97 s.); z ruštiny Gorkého *Tři interviewy* (Vídeň 1906. 48 s.), *Výbor prací Ant. Čechova* (1923–1925. 55 + 150 s.) a Čechovův málo známý román *Drama na lovu* (Hradec Králové, Bohdan Melichar 1912. 269 s. + úvod 47 s.) – posledně jmenované překlady doplňuje navíc autorova studie *Úvod k dílu Ant. P. Čechova*; se svolením Ivana F. Naživina J. Doležal z ruštiny přeložil a vydal jeho povídky *Před svítáním. Kresby a obrázky* (Praha, Šašek 1907. 256 s.) a *V blázinci. Črty a povídky* (Praha, J. Otto 1910. 210 s.) a také román *Mene… tekel… fares* (Praha, V. Čeněk 1913. 558 s.) – posledně jmenované překlady doplňuje Doležalova studie *Ivan Fedorovič Naživin. Životopisná črta* (Praha, nákl. vlast. 1908). Připojené počty stran u jmenovaných překladů dotvářejí obraz Doležalovy pracovitosti a píle.

22 Péčí pražského Státního nakladatelství dětské knihy vyšly v Doležalových překladech Puchalského romány *Nekrvavé lovy* (1954), *Ostrov kormoránů* (1957), *V kraji labutí* (1958) a *Sněžnou stopou* (1965).

23 Herben, J., *Deset let proti proudu (1886–1896). Vzpomínky a zkušenosti českého novináře*. Praha, vl. n. 1898; týž, *T. G. Masaryk. Nástin životopisný*. Praha, R. Jirků 1910. Fascinace Masarykem

Jaromír Doležal kráčel po stopách zejména vídeňského Masarykova období, opíraje se přitom jako první o pramenné materiály z tamějších, po převratu dostupnějších univerzitních a dalších archivů. Koncem roku 1919 ve Vídni dokončil a vzápětí v Brně vydal životopisnou knihu *Masarykova cesta životem*, v níž dovádí líčení Masarykových osudů až k začátku jeho prezidentství.[24]

Rozsáhlá čtyřdílná monografie Zdeňka Nejedlého *T. G. Masaryk*, publikovaná postupně v letech 1930–1937 v pražském nakladatelství Melantrich, zůstala i přes svůj impozantní náběh nedokončeným projektem. Nejedlý se s obdivuhodnou vědeckou a literární akribií podrobně věnoval Masarykově mládí, odvolávaje se v těchto pasážích častokrát na biografie Herbenovy, Doležalovy i Čapkovy *Hovory s TGM* (1928).[25] Masarykův život a široce nasvícený kolorit doby však Nejedlý opustil už v polovině osmdesátých let 19. století, krátce po příchodu TGM do Prahy.

Zajisté nebude od věci hned v této souvislosti dodat, že v posledních desetiletích se o nové, vědecké zpracování Masarykovy biografie zasloužil polistopadový ředitel obnoveného Ústavu T. G. Masaryka Jaroslav Opat (1924–2015)[26] a svou minuciózní sedmidílnou prací historik a příbramský archivář Stanislav Polák (1936–2017).[27] Doležal přitom jen zdánlivě zůstává v jejich stínu. Zdeněk Nejedlý, František Fajfr,[28] Jaroslav Opat, Stanislav Polák i soudobí znalci, kteří Doležalův přínos k poznání Masaryka vděčně a po zásluze oceňují, plní jeho skromné a upřímně míněné přání, které nejednou opakoval: chtěl svým dílem jen „poctivě pomáhati onomu, kdož se jednou po letech bude moci odvážiti k práci definitivní“.[29]

Zejména Doležalova biografická prvotina, dvousvazková *Masarykova cesta životem*,[30] zůstává stále cenným pramenem. První díl, přehledný Masarykův životopis, vydaný k 70. narozeninám prezidenta a dedikovaný paní Masarykové,[31] vznikl z Doležalovy přednášky pronesené ve Vídni při slavnosti padesátile-

Herbena ani poté neopouštěla, po několika letech vyvrcholily jeho drobnější příležitostné práce trojdílnou monografií *T. G. Masaryk.* Praha, Spolek výtvarných umělců Mánes 1926–1928.

24 Doležal, J., *Masarykova cesta životem.* I–II. Brno, Polygrafie 1920–1921.

25 V roce 1928 vyšla v pražském nakladatelství Aventinum pouze první část Čapkových *Hovorů s TGM*, Věk mladosti, která nicméně měla pro Nejedlého biografii největší důležitost.

26 Opat, J., *Filozof a politik. Tomáš Garrigue Masaryk 1882–1893*. Praha, Melantrich 1990; týž, *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes*. Praha, Ústav T. G. Masaryka 2003.

27 Polák, S., *Za ideálem a pravdou 1–7*. Praha, Masarykův ústav AV ČR (od 4. sv. spolu s Archivem AV ČR) 2000–2014.

28 Filozof, právník a sociolog František Fajfr na Doležalovu práci často odkazuje v článku: Fajfr, F., Masarykova filosofie demokracie. In: *Masarykův sborník. Časopis pro studium života a díla T. G. Masaryka*. Ročník I: 1924–1925. Ed. V. K. Škrach. 2. vyd. Praha, Čin 1934, s. 12–18.

29 Srov. např. úvodní slovo k druhému dílu jeho masarykologické práce: Doležal, J., *Masarykova cesta životem.* Díl II. Brno, Polygrafie 1921.

30 Doležal, J., *Masarykova cesta životem.* I–II, c.d.

31 Doležal sepsal snad vůbec první životopisnou studii Charlotty G. Masarykové, již pod názvem *Pani Masarykowa. Kobiety czeskie* (Poznań, Towarzystwo Polsko-Czechosłowackie 1934, 66 s.) adresoval polským čtenářům.

tí Akademického spolku. K údajům z prezidentova mládí, zpracovaných již Janem Herbenem, připojil Doležal nová fakta z Masarykových autobiografických pramenů, které v druhém díle přetiskuje, a vlastní poznatky o jeho pobytu za hranicemi.[32] Ve druhém díle poprvé zveřejnil Masarykův životopis v českém překladu (*Běh života*) a německém přepisu (*Curriculum vitae*). Originál, psaný vlastní Masarykovou rukou, nalezl Doležal ve Vídni v archivu bývalého c. k. ministerstva kultu a vyučování, a to v habilitačním spise, do něhož byl převzat z doktorských akt na vídeňské univerzitě (z 19. ledna 1876). Z faktu, že rukopis obsahuje škrty, doplňky po stranách i jednu kaňku, Doležal s úsměvným porozuměním vyvozuje, že „Masaryk nedbal příliš formy. Neboť formalistou nebyl už tehdy ani v tomto případě".[33] Přetiskuje tu rovněž Masarykovy autobiografické *Slovenské vzpomienky*, osobní přípisky z jeho spisů a proslovů a čtyři literární prvotiny: *Plato jako vlastenec, Josef Brandejs, Theorie a praxis* a *O pokroku, vývoji a osvětě*.[34] Všechny uveřejněné části Doležal doprovází historií textu a svazek uzavírá vůbec první bibliografií Masarykových spisů a prací o něm.

Vydávání masarykovských publikací bylo často motivováno výročími prezidenta či vzniku republiky. Také Doležal o deset let později, po řadě drobnějších příležitostných tisků, vydal k březnovému jubileu zprvu „nevelkou populární knížku" *80 let T. G. Masaryka* (1929) a po dvou letech podstatně rozšířený životopis *Masaryk osmdesátiletý*.[35] Tu lze vypozorovat, jak postupně narůstaly jeho znalosti, jak bedlivě sledoval všechny nově se vynořující listinné dokumenty, paměti, korespondenci, rozsáhlejší i menší texty, kterých právě k roku Masarykova výročí hojně přibývalo. V závěru knihy s nelíčeným entuziasmem shrnuje do jedné věty Masarykovo životní krédo: „Mravnost ve všem, láska ke všem a pravda nade vše." Hodnotu knihy pozvedá řada nových snímků (Masarykovy pomníky, fotografie ze zahraničních cest prezidenta a z návštěv státníků), jmenný a místní rejstřík a nový soupis tisků, podnícených Masarykovými osmdesátinami.

32 Pavel Fraenkl si ve studii „Masaryk a Vrchlický" (In: *Masarykův sborník. Časopis pro studium života a díla T. G. Masaryka*. Ročník II: 1926–1927. Ed. V. K. Škrach. Praha, Čin 1927, s. 211) s uznáním povšiml, že v prvním díle Doležal úspěšně rozklíčoval Masarykův pseudonym F. O. Pisarevský.

33 Doležal, J., *Masarykova cesta životem.* Díl II, c.d., s. 18.

34 O nové vydání těchto i dalších prvotin se zasloužil Stanislav Polák. Srov. Masaryk, T. G., Juvenilie. Studie a stati 1876–1881. In: *Spisy T. G. Masaryka*. Sv. 16. Ed. S. Polák. Praha, Ústav T. G. Masaryka 1993. Editor svazku nesmlčel, že čtyři prvotiny knižně poprvé přetiskl J. Doležal, a pochválil zvláště jeho edici Masarykovy studie o Platónovi, pořízenou přímo z původního autorova rukopisu, který byl za války zničen. S uspokojením seznal, že tato edice spolehlivě nahrazuje ztracený rukopis, „neboť Doležal podává pečlivou transliteraci", která ve srovnání s verzí časopiseckou „věrněji vystihuje Masarykův literární projev i s jeho jazykovými zvláštnostmi". Tamtéž, s. 47.

35 Doležal, J., *80 let T. G. Masaryka*. Praha, Státní nakladatelství 1929, 197 s.; týž, *Masaryk osmdesátiletý*. Praha, Státní nakladatelství 1931, 456 s.; týž, *Ohlasy Masarykových osmdesátin.* Praha, Svaz národního osvobození 1931.

Doležal do biografie přidává řadu nových nálezů, píše také o Masarykových amerických cestách[36] a o svém úmyslu poskytnout veřejnosti jeho přednášky proslovené v roce 1902 v Chicagu a dalších amerických městech. Vydání edice, již přichystal podle jejich jediného přetisku v racinském časopise *Slavie*, se ale v nakladatelství Čin oddalovalo, proto v týdeníku *Sobota* uveřejnil alespoň úvodní kapitolu s doplňující zprávou o amerických přednáškách z r. 1907.[37] Nebude jistě od věci upozornit, že Masarykovy chicagské přednášky se přes Doležalem připravenou „vynikající komentovanou edici" dostaly na veřejnost poprvé až v roce 2011.[38]

Jubilejní publikací ovšem Doležalovy iniciativní počiny nekončily. Respekt odborníků získal a získává za svou poctivou heuristickou práci, za bibliografické soupisy cizojazyčných vydání Masarykových prací a publikací o něm. K tomuto náročnému úkolu byl odborně připraven dlouholetou knihovnickou praxí ve Vídni a svými bohatými mezinárodními kontakty. Zatímco první vydání soupisu *Masaryk v cizích literaturách*, datované k 28. říjnu 1930, podchytilo 232 záznamů, novější přehled cizojazyčných knih, zvláštních otisků a revuálních článků z roku 1938[39] přesáhl počtem tisícovku. Potřebné údaje čerpal Doležal z katalogu vlastní knihovny, z archivu TGM na Pražském hradě, na Ministerstvu zahraničních věcí a z mnoha domácích a zahraničních knihoven. O pečlivém a pracném zpracování svědčí mimo jiné to, že k bibliografickým údajům přidává počty stran včetně předmluv a na milimetry přesné rozměry publikací.

Po konci nacistické okupace znovu vysvitla naděje na seriózní návrat k Masarykovi, byl znovuobnoven Ústav T. G. Masaryka a zesílily snahy o souborné vydávání jeho díla. K naplnění edičního plánu zamýšlel Doležal redakčně připravit svazek poslaneckých řečí Masaryka ve sněmu a říšské radě. V kratším výhledu se s tehdejším ředitelem Ústavu Oskarem Odstrčilem podílel na koncepčním řešení výstavy „TGM – památky života a díla", jež se od června

36 Doležal, J., *Masaryk osmdesátiletý*, c.d., s. 275–278 a s. 286–287.

37 Doležal, J., První americké přednášky Masarykovy. *Sobota*, II, 1931, č. 25 a 26; týž, Druhé americké přednášky Masarykovy. *Sobota*, II, 1931, č. 28 a 29.

38 Srov. Přednášky profesora T. G. Masaryka. In: Masaryk, T. G., Ideály humanitní a texty let 1901–1903. In: *Spisy T. G. Masaryka*. Sv. 25. Ed. M. Kosák. Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Ústav T. G. Masaryka 2011, s. 241–306. Editor v závěrečné poznámce odkazuje na fondy archivu Masarykova ústavu AV ČR, především fond TGM P 31, „které se týkají americké cesty a chicagských přednášek TGM: obsahují cenné materiály, především vynikající komentovanou edici amerických přednášek, již připravil J. Doležal". Tamtéž, s. 490. Srov. též Hájková, D., T. G. Masaryk v Chicagu. In: Doubek, V. – Hájková, D. (eds.), *Život plný neklidu. Sborník k devadesátinám historika Jaroslava Opata*. Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR 2014, s. 118–124.

39 Doležal, J., *Masaryk v cizích literaturách*. Praha, Orbis 28. X. 1930, 83 s.; týž, *T. G. Masaryk: English, balgarski, tun-kuo-chua, dansk, esperante, eesti, français, hebrew, jiddisch, neederlansch, hrvatski, italiano, nihongo, catalan, lietuviškai, latviešu, luž-serbski, magyarul, deutsch, norsk, occidental, polski, portuguez, romanesce, russki, ellinika, slovenački, srbski, español, svensk, ukrajinski, vlamsch. Soupis tisků*. Praha, Orbis 1938. 296 s.

do září 1948 konala v Rudolfově galerii na Pražském hradě,[40] a promýšlel další možnosti, jak se zapojit do společné práce. Antonín Schenk, v letech 1921–1937 osobní tajemník prezidenta Masaryka, ve svých pamětech zalitoval, že poúnorové události nadějnou součinnost s Doležalem zpřetrhaly: „Byl by to býval tedy v roce 1945 spolupracovník schopný a vítaný." Připomněl také, že Doležal by byl na konci života rád ústavu prodal celou svou hodnotnou masarykovskou sbírku, to se však již neuskutečnilo. Události se vyvíjely jinak.[41]

Doležal – v úctě a obdivu k Masarykovi – se od svého prvního, vpravdě iniciačního zážitku plně zaměřil na jeho životní osudy, vědeckou, politickou a publikační činnost, kterou nepřestal sledovat ani po válce.[42] Stal se tak zasvěceným znalcem nejen Masarykova života, ale i pohnuté historie našeho státu. Kromě jmenovaných knižních publikací připsal jeho památce také úctyhodný počet příležitostných článků: za léta 1919–1950 obsáhl jeho seznam, poeticky nazvaný *Ve šlépějích Masarykových*, téměř stovku titulů.[43] Nepřehlédnutelné je přitom zejména mravní poselství, které Doležal do svých prací vkládal; sám ctil morální a přírodní řád a na příkladu Masaryka dosvědčoval, že existují vyšší, trvalé hodnoty.

Dramatickými událostmi a neúnavnou prací naplněný život Jaromíra Doležala se uzavřel v 82 letech, 19. října 1965 v Praze. Místem jeho posledního odpočinku se stal hřbitůvek v Náměšti nad Oslavou. Jeho hrob bychom dnes už marně hledali. Avšak říká se, že člověk nadobro zemře, až na něho lidé zapomenou. Aby se tak nestalo, bude Jaromíra Doležala trvale připomínat pamětní deska na jeho rodné škole v Hostákově, odhalená v srpnu 2023 u příležitosti jeho 140. narozenin.[44]

40 Detailní údaje o vystavovaných knihách, listinách a předmětech přináší stejnojmenný katalog výstavy (Praha, Orbis 1948). Doležal zapůjčil na výstavu část svých spisů TGM v prvních vydáních a s dr. Oskarem Odstrčilem sestavili listinnou a knižní část.

41 Z pamětí Antonína Schenka. In: Broklová, E. – Hájková, D. – Tomeš, J. – Vašek, R. (eds.), *Mám jen knihy a skripta, cenná práce životní. 70 let Masarykova ústavu. Studie a dokumenty*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2002, s. 249–250.

42 Srov. Doležal, J., Poválečná Masarykiana. *Sociologická revue*, 13, 1947, č. 1–2, s. 25–31, cit. s. 25. Když referoval o novém vydání Herbenova životopisu z roku 1946 (doplněném o poslední kapitolu Ivanem Herbenem), musel J. Doležal konstatovat, že v něm „bohužel zůstalo z dřívějších edicí ještě několik omylů nebo tiskových chyb, na které upozorňoval již před lety v podrobné recenzi". (Zmiňovaná Doležalova recenze vyšla v: *Masarykův sborník. Časopis pro studium života a díla T. G. Masaryka*. Ročník III: 1928–1929. Praha, Čin 1929, s. 172–187.)

43 Doležal, J., *Ve šlépějích Masarykových*. Rukopis. V soupisu položek jsou např. i známé příspěvky z *Masarykova sborníku* („Masaryk – Masařík". *Masarykův sborník. Časopis pro studium života a díla T. G. Masaryka*. Ročník I: 1924–1925, c.d., s. 348–351), komentovaný překlad německého memoranda ministra Gautsche, určeného císaři, o jmenování TGM řádným profesorem (*Masarykův sborník. Časopis pro studium života a díla T. G. Masaryka*. Ročník II: 1926–1927, c.d., s. 353–360), samostatné publikace (*Masarykovy boje s Aehrenthalem*. Praha, Čin 1931) a rovněž stati z řady dobových periodik (např. článek „Masaryk na studiích ve Vídni" uveřejněný pod pseudonymem J. K. Pojezdný v *České mysli* 17, 1919–1921, č. 3, s. 131–137).

44 O návrh, zhotovení a instalaci pamětní desky se zasloužil Doležalův vnuk, architekt Martin Pánek.